

AMBRUS LÁSZLÓ

ESETTANULMÁNYOK AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBAN
SZOLGÁLT NEW YORK-I MAGYAR KATONÁK KÖRÉBŐL

A 19–20. század fordulójának közel 23 milliós „új” amerikai bevándorlási hullámában az összes amerikai állam közül New York állam játszotta a legfontosabb szerepet. Ennek oka nemcsak az volt, hogy Ellis Island szolgált az elsődleges belépési és regisztrációs pontként, de az is, hogy az ide érkező bevándorlók egy igen jelentős része nem is ment tovább New Yorknál.¹ Az első világháború kitörése, majd pedig az amerikai hadba lépés több százezer hadköteles korú magyar férfit talált az Egyesült Államokban, akiknek – ellenséges idegen státuszuk ellenére – regisztrálniuk kellett magukat a kötelező sorozásra.² Ez persze nem jelentette azt, hogy be is sorozták őket, de így is szép számmal voltak olyan magyarok, akik tényleges katonai szolgálatot teljesítettek az USA hadseregében. Az *Ethnic and Racial Minorities in the U.S. Military* című kétkötetes, enciklopédikus munkában Hungarian Americans címmel, Vida István Kornél által írt fejezet szerint az amerikai hadseregnek kb. 3000 magyar katonája lehetett a háborúban.³ Az első világháborús amerikai hadseregben szolgált magyar katonák prozopográfiai adatbázisának összeállítását célzó kutatásomból úgy tűnik, hogy közülük valamivel több mint 800 fő New York állam magyarjai közül került ki. E tanulmányban a céloom az első világháborúban szolgált New York-i magyarokkal kapcsolatos kutatási eredményeim néhány izgalmasabb részletének közzététele. Ennek keretében olyan életpályákat fogok bemutatni, amelyek valamilyen okból kiemelkednek e nyolcszáz főnyi, katonai szolgálatot teljesített magyar „New Yorker” tömegből. A következő oldalakon Weiss Bernát százados, Zacsovics Tibor hadnagy, valamint Gellért Ernő és Guttman Adolf közlegények életpályájából közlök hosszabb-rövidebb részleteket. Megjegyzendő, hogy egy ilyen típusú kutatásban mindig a források határozzák meg a témát. Az alapvető kutatási irány (az amerikai magyarság az első világháború idején) kiválasztása után a források mutatják az utat a kutató történész számára, azaz arról lehetséges írni, amiről forrásokat lehet találni. Sajnos a legtöbb életpálya a feledés homályába vész, az esszenciális életrajzi adatokon kívül a legtöbb alanyról alig lehet megtudni valamit. Néhány szerencsés esetben

¹ *Puskás Julianna*: Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880–1940. Akadémiai, Bp. 1982.

² *Nancy Gentile Ford*: Americans All! Foreign-born Soldiers in World War One. 2003.

³ *István Kornél Vida*: Hungarian Americans. In: Alexander M. Bielakowski (szerk.): *Ethnic and Racial Minorities in the U.S. Military*. An Encyclopedia. I–II. ABC-CLIO, Santa Barbara, CA, USA. 2013. Vol. I:A–L. 311.

viszont egészen bő ismeretanyag tárható fel egy-egy személyről. Tehát az itt olvasható tanulmány témáját adó életpályák kiválasztásánál is fontos szempont volt, hogy rendelkezésre álljon elegendő anyag ahhoz, hogy részletesen és – reményeim szerint – érdekesen lehessen felvázolni az alanyok útját Magyarországról az Egyesült Államokba, és onnan az Amerikai Expedíciós Erők (American Expeditionary Forces, a továbbiakban AEF) soraiba, illetve akár a leszerelésüket követő időszakra vonatkozóan is.

Néhány adat New York szerepéről az első világháborúban

Az életpályák ismertetése előtt néhány szóban érdemes New York államról általánosságban is beszélni a nagy háború kontextusában. New York az Egyesült Államok elsődleges bevándorlási központja volt. Castle Garden, később pedig (1892-től) Ellis Island majd' 30 millió bevándorlót fogadott az első világháború előtt. Csak New York City lakossága a 19. század folyamán 80 ezerről 2 milliósra duzzadt, annak összetételével kapcsolatban pedig beszédes adat, hogy 1900-ban a városban élők mintegy 35%-a nem az Egyesült Államok területén született.⁴ Az amerikai hadba lépéshez időben legközelebb eső, 1919–1920 során elvégzett népszámlálás adatai szerint New Yorkban élt a legtöbb magyar az amerikai államok közül, pontosan 78.374 fő.⁵ A *New York, US, Abstracts of World War I Military Service* nevű, a New York Állami Levéltárban (Albany, NY) őrzött iratanyag 514.859 tételt tartalmaz. Az esetenként előforduló redundanciát és egyéb hibákat is figyelembe véve kijelenthető, hogy az állam legalább félmillió katonát adott az amerikai hadseregnek. Ez a szám természetesen sok mindent magába foglal, tartalmazza a frontszolgálatot teljesítő katonák mellett a tartalékosokat, a kiképzőtáborok tisztjeit, a nemzeti gárda tagjait vagy éppen a tábori nővéreket is. A New York Állami Katonai Múzeum és Veterán Kutatóközpont (New York State Military Museum and Veteran Research Center) adatbázisa szerint 13.876 New York-i lakos vesztette életét az első világháborúban.⁶ Az online is elérhető adatbázisban magyar nevekkkel is találkozunk, amelyek azonosak a saját adatbázisomban az ütközet során vagy betegség miatt elhunytként szereplőkkel (öngyilkosság miatt meghaltak nem kerültek fel az honor rollra). A kutatás egyik elsődleges célja annak meghatározása, hogy pontosan hány magyar katonája volt New York államnak az első világháború során, illetve életrajzi adataik gyűjtése, rendszerezése, ennek alapján pedig részletes biográfiai adattáruk létrehozása.

⁴ Ross J. Wilson: *New York and the First World War. Shaping an American City*. New York. 2014. 23.

⁵ Fourteenth Census of the United States Taken in the Year 1920. Vol. III., Population. Composition and Characteristics of the Population by States. 48.

⁶ <https://dmna.ny.gov/historic/reghist/wwi/HonorList/>, letöltés 2021. máj. 12.

A kutatás forrásairól

A kutatás alapvető forrásai az *Abstracts of World War I Military Service, 1917–1919* forráscsoportban található adatkártyák, amelyeket szintén a New York állam fővárosában, Albanyban lévő állami levéltárban őriznek. Az anyag minden olyan férfi és nő adatait tartalmazza, akik New York állam lakóiként katonai szolgálatot teljesítettek. Egy részük sorozás útján került be (enlisted), másokat behívtak (inducted), kisebb részüket reaktíválták (called active), néhányukat pedig még aktív hivatásos katonákként jelölték ki bizonyos pozíciókba (appointed) a hadba lépés után. A források 1920-ban készültek, de 1935-ben számos javításon keresztülmentek, amikor az 1920-as átírások során keletkezett hibákat kijavították.⁷ A források adatainak felvétele után további forrásokat kerestem az alanyokról, amelyek alapján egyrészt sikerült kiszűrni a nem magyar nemzetiségűeket (anyanyelvűeket), másrészt az adatbázisban maradtak életrajzi adatait is sikerült jelentősen kibővíteni. Az elsődleges kiegészítő források a kutatásban szereplő, azonosítható származási helyű személyek születési anyakönyvei. Ezeket a Magyar Országos Levéltár Mikrofilmtárának digitális gyűjteményéből gyűjtöttem ki az MNL Heves Megyei Levéltár adatbazisok.hu hozzáférésén, illetve a familysearch.org weboldalon keresztül. Az anyakönyvek mellett Passenger Listekről, azaz a tengerentúli kivándorlást lehetővé tett hajókon készült utaslistákról, magyar és amerikai népszámlálási ívekről, házassági és halotti anyakönyvekből, amerikai mustrakönyvekből, I. és II. világháborús regisztrációs kártyákról, gyászjelentésekből és sírfeliratokról származó adatok egészítik ki az adatbázist.⁸ A biográfiai adattár a felvázolt életpályák alapja, de jellegéből adódóan döntő többségében számszerű adatokat tartalmaz – a szereplők történeteit egy sor egyéb, narratív forrás tölti meg „élettel”. Ezek között elsősorban magyarországi, amerikai, illetve amerikai magyar sajtótermékek, visszaemlékezések, ezredtörténetek, levelezések, katonai és politikai iratok találhatóak. Bizonyos esetekben olyan is előfordul, hogy az adott alany valamilyen történelmi eseményhez kapcsolódva, abban tevékeny részt vállalva korábbi szakirodalmi munkákban is felbukkan, akár úgy is, hogy annak szerzője nem is tudhatta, hogy magyar emberről ír a tanulmányban. Erre a jelen munkában bemutatott személyek között is lesz példa. Összességében tehát egy átfogó, primer és szekunder források széles körére épülő kutatásban próbálok meg feltárni a nagy háborúban katonai szolgálatot

⁷ A New York Állami Levéltár hivatalos weboldala: https://iaarchives.nysed.gov/xtf/view?docId=ead/finding_aids/B0808.xml, letöltés 2021. máj. 12.

⁸ A felsorolt források használata eseti jellegű, vagyis nem minden alany esetében található közülük mindegyik. Vannak, akiknél több forrásból is sikerült adatot gyűjteni, de vannak közöttük olyanok is, akiknél kizárólag az adatkártyákra tudtam hagyatkozni. Mivel azonban folyamatosan bővülő adatbázisról van szó, a további kutatás minden valószínűség szerint további adatokkal bővíti az anyagot.

teljesített amerikusok történetét. Közülük is a New York államban éltekről szóló szakasz néhány érdekesebb részletét választottam ki bemutatásra ebben az írásban. Az első látásra egymással nem összefüggő mini életrajzok éppen e társaság sokszínűségét hivatottak érzékeltetni.

A következő oldalakon ismertetett életpályák felvázolása közben leírt életrajzi adatok nagyobb részét az adatbázisból veszem át, így külön-külön nem hivatkozom minden egyes forrásra. Szükség esetén magára az adatbázisra hivatkozom (Forrás: adatbázis), illetve olyan esetekben, ha az adott információ olyan forrásból származik, amely (még) nem szerepel az adatbázis rekordjai között, akkor értelem szerűen a primer forrást jelölöm meg.

Weiss Bernát százados (1886–1973)

Bernath Weiss százados Bereg vármegyében, Nagylucskán született 1886. december 15-én.⁹ 1908 áprilisában vándorolt ki az Egyesült Államokba, ahol a kezdettől fogva New Yorkban, azon belül is Brooklynban élt. 1915. május 1-jén megszerezte az amerikai állampolgárságot. Ugyanebben az évben fejezte be az Albany Medical College orvosi képzését. Sorozási regisztrációs lapja szerint 1917. június 5-én még nőtlen volt, New York Cityben dolgozott orvosként (physician).¹⁰ 1918. január 15-én aktív szolgálatba helyezték főhadnagyi rendfokozatban. Elsőként a Georgia államban található Fort Oglethorpe-ban állomásozott,¹¹ majd átkerült az Ohio állambeli Camp Shermanbe, végül New Jersey államban, a Camp Merrittben tartózkodott addig, amíg az AEF-hez nem vezényelték. Június 8-án hajózták be, egy héttel később, 15-én Liverpoolba érkezése után kezdődött meg tengerentúli szolgálata.¹² Tevékenységéről nem sokat lehet tudni, orvos lévén ütközetben nem vett részt (absztraktján üres az „engagements” szakasz), vélhetően tábori kórházakban szolgált, méghozzá a 330., majd később a 332. gyalogezred kötelékében, azaz minden valószínűség szerint az olasz fronton is szolgált a háború utolsó hónapjaiban.¹³

⁹ Megjegyzendő, hogy Nagylucska a Kárpátalján található, lakosságának jelentős része 1910-ben ruszin volt, a magyarok száma elenyésző. Bernath Weiss e kevés magyar egyike volt, amiről az 1920-as amerikai népszámlálás is tanúskodik, amelynek kérdőívén anyanyelveként a magyart adta meg.

¹⁰ Forrás: adatbázis.

¹¹ The Chattanooga News, 1918. január 8. 7. o.

¹² Forrás: adatbázis.

¹³ A főként Ohio államból kiegészített 332. gyalogezred volt az egyetlen amerikai egység, amely az olasz fronton szolgált. A 332-esekről és a soraikban szolgált magyar és magyar származású katonákról ebben a tanulmányban foglalkoztam bővebben: Az ohioi 332. gyalogezred és magyar származású katonái a Nagy Háborúban. In: Amerikai magyarok – magyar amerikaiak. Új irányok a közös történelem kutatásában. Szerk. Ambrus László – Rakita Eszter. Líceum, Eger. 2019. 101-128.

Weiss Bernath		White	
(Surname)	(Christian name)	700	
Residence	109 Judia St Brooklyn	NEW YORK	
(Street and house number)	(Town or city)	(County)	(State)
* Born in	Hungary Dec 15/1886;		
† Called into active service as	1Lt M C Jan 15/18; fr ORC		XXXXXX
Promotions:	Capt May 17/19;		‡ Training Camp.
Organizations and staff assignments:	M C 350 Inf to; 158 DB tp 332 Inf to disch;		
Principal stations:	Ft Oglethorpe Ga; Cp Sherman O; Cp Merritt N J; AEF;		
Engagements:	XX		
Wounds received in action:	None.		
§ Served overseas	June 8/18; to disch;		
Hon. disch.	Sept 8/19;	for convenience of the Government, services no longer required.	
Was reported	0	per cent disabled on date of discharge, in view of occupation.	
Remarks:	XX		

Form No. 84c-1
A. G. O.
Oct. 48, 1922

* Give place and date. † Insert (a) grade; (b) arm or staff corps or department; (c) date; (d) source, civil life (CL), RA, NG, ORC, NA; and (e) designation of training camp attended, if any. ‡ Strike out if he did not attend a training camp. § Give dates of departure from and return to the United States. || Give date.

3-5091

1. ábra: Weiss Bernát százados szolgálati absztraktja

1919. január 20-án sürgősségi útlevélkérelmet nyújtott be a párizsi amerikai nagykövetséghez, amelyben az szerepel, hogy pillanatnyilag nincs útlevele, mivel az AEF hadnagyként utazott Európába, így nem volt szüksége rá. A sürgősségi útlevelet Franciaországból indulva Belgium, Svájc, Olaszország, Hollandia, Dánia, Norvégia, Svédország, Szerbia és Görögország érintésével történő körútra kérte. A körútnak hivatalos célja volt, az amerikai kormány megbízásából teljesített hivatalos futári feladatot.¹⁴ 1919. május 17-én századossá léptették elő, nem sokkal később, szeptember 8-án pedig leszerelt (honorably), azzal az indoklással, hogy a kormánynak nincs már szüksége a szolgálataira. Ezalatt, még májusban – ha hitelt adhatunk Krausz Simon visszaemlékezésének – sikerült közreműködnie a Tanácsköztársaság egy jelentős összeggel való megrövidítésében. Május 2-án ugyanis a bécsi magyar emigránsok (az Antibolsevista Comitét támogató tisztek) „kirabolták” a magyar követséget,¹⁵ amelynek pótlására Fenyő Andor gazdasági megbízottnak 47 millió koronát kellett volna elvinnie Bécsbe. Krausz Simon, a Magyar Bank igazgatója viszont nem szerette volna, hogy ez az összeg eljusson a Tanácsköztársaság külképviseletéhez,

¹⁴U.S., Consular Posts, Emergency Passport Applications, 1915-1926, National Archives. Records of the Foreign Service Posts of the Department of State. Record Group 84. 826.

¹⁵Az eset a bankgassei puccs néven vált ismertté.

ezért „felkereste Bernath Weiss amerikai kapitányt, aki kérésére személyesen járt közben Coolidge-nál,¹⁶ hogy foglaltassa le a pénzt. A határnál Fenyőt az osztrák pénzügyi kirendeltségen több magas állású rendőrtiszten kívül Coolidge megbízásából Roosevelt kapitány is várta.” A pénzt elkobozták, így az antant támogatásával sikerült megakadályozni a 47 milliós összeg célba juttatását.¹⁷ A Bernath Weissre hibásan, az angol captain szó félreértése miatt „kapitányként” történő hivatkozásból az következik, hogy az esetnek május 17. után kellett történnie. A frissen kinevezett százados tehát úgy tűnik, bizonyos mértékben hatással volt szülőhazája sorsának alakulására is.

2. ábra: Bernath Weiss arcképe¹⁸

A fentiekén kívül Weiss feladatai közé tartozott az is, hogy hírszerzési jelentéseket írjon Washington számára, például a Tanácsköztársaság és az antanthatalmak közötti – Kun Béla tudtával és beleegyezésével zajlott –, a tanácsrendszer átalakításáról szóló tárgyalásokról is.¹⁹ Maga a jelentés 1919. július 10-én kelt. A szövegből világosan kitűnik, hogy Weiss személyesen is tárgyalt Kun Bélával az antanthatalmak csapatai békés bevonulásának lehetőségéről Budapestre. A jelentésben Weiss képet ad a magyarországi viszonyokról, a Vörös Hadsereg állapotáról,

és azt is megjegyzi, hogy a proletárdiktatúrának különösebben széles társadalmi támogatottsága nincs.²⁰ Weiss százados ezekben a hetekben a Halstead-misszió tagjaként végezte munkáját.²¹ Valószínűsíthetjük, hogy magyar nyelvtudása és országismerete miatt

¹⁶ Itt Archibald Cary Coolidge-ról, a Coolidge-misszió vezetőjéről van szó. A Coolidge-missziót azzal a céllal indították az amerikaiak, hogy a szövevényes közép-európai térségről pontosabb képet alkothassanak, és ne kelljen csak a brit, vagy a francia szövetségesektől származó információkra támaszkodniuk. Bővebben: *Peterecz Zoltán*: 100 éve történt: A magyarországi és erdélyi helyzet amerikai szemszögből - 1919. január-február. *Aetas* 34. (2019) 1. sz. 54-66.

¹⁷ *Gábor Sándorné*: A német-osztrák köztársaság és a magyar tanács hatalom államközi gazdasági kapcsolatairól. *Történelmi Szemle* 9. (1966.) 347.

¹⁸ A kép eredeti helye: <https://www.geni.com/people/Bernath-Weiss/6000000032789811918>, letöltés 2021. jan. 20.

¹⁹ A tárgyalásokról bővebben: *Eva S. Balogh*: A Böhm–Cuninghame tárgyalások 1919 júliusában. *Történelmi Szemle* 22. (1979) 1. sz. 88–100. Weiss szerepe a 98. oldalon kerül említésre.

²⁰ A jelentés szövege olvasható az USA külügyminisztériumának hivatalos történelmi weboldalán (Office of the Historian): <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv12/d235>, letöltés 2021. jan. 19.

²¹ A Halstead-misszió az Albert Halstead-vezette hivatalos amerikai külügyi delegáció volt, ami a májusban

kerülhetett be a misszióba. Magyarics Tamás imént hivatkozott, 1997-es kiváló tanulmánya említi ugyan Weiss nevét, de magyar származását nem, sőt nevét is Bernardként szerepelteti, Bernath helyett. Azt írja, Weiss a Halstead-misszió legjelentősebb magyarországi hírforrásának számított.²²

Újabb útlevélkérélet november 12-én nyújtott be, ezúttal a prágai amerikai képviseletre, ekkor már hazatérés céljából, Csehszlovákiából indulva Ausztrián, Svájcban, Franciaországon, Belgiumon, Hollandián, Jugoszlávián és Olaszországon keresztül az Egyesült Államokba. December 19-én érkezett vissza New Yorkba.²³ Házassági anyakönyve szerint 1922. szeptember 26-án vette feleségül az akkor 21 éves Lillian Hornt, aki Budapesten született Frank és Margaret Halmi gyermekeként.²⁴ Az 1930-as népszámlálás adatlapja szerint az ekkor 43 éves Bernath már családos ember, felesége Lillian 29 éves ekkor, anyanyelve szintén magyar volt. Három gyermekük született, Thomas, Susan és Margit.²⁵ Orvosi praxisa minden bizonnyal jövedelmezően működött. Az 1940-es népszámlálásban családtagjai mellett a háztartásukban élt két neki dolgozó ápolónő, illetve egy szolgáló is. Bár ebben a népszámlálásban már a jövedelmeket is feltüntették, sajnos Weiss orvosi praxisának éves jövedelmét nem tudjuk meg belőle, mert nem bér (salary) formájában kapta, tekintve, hogy a praxis magánvállalkozásként működött.²⁶ Ezt megerősíti az 1942-es sorozási regisztrációs lapja, amelyen szintén szerepel, hogy magánorvosként dolgozott.²⁷ A háborúból való visszatérése után tehát általános orvosként, illetve később sebészként is dolgozott Queensben. Emellett a New York-i egyetemi gyakorlókórház (New York Postgraduate Hospital) oktatójaként is tevékenykedett, itt szülészeti és nőgyógyászati ismereteket tanított. Több mint ötven évnyi praktizálás után nyugdíjba vonult, végül 87 éves korában, 1973. március 31-én halt meg.²⁸ Sírja a Mount Hebron temetőben található New York City Queens városrészében.

visszahívott Coolidge-missziót váltotta. Célja a magyarországi helyzet feltárása, a békekötés előkészítése volt. Kitűnően foglalja össze a témát *Magyarics Tamás: Amerikai missziók a Magyar Tanácsköztársaság idején. Múltunk* 42. (1997) 4. sz. 3–38.; illetve *Glant Tibor: Segélyezés és politika. A kétoldalú amerikai-magyar kapcsolatok kialakítása 1919-ben. Századok* 154. (2020) 3. sz. 495–518.

²² Magyarics, T.: Amerikai missziók i. m. 34–35.

²³ U.S., Consular Posts, Emergency Passport Applications, 1915-1926, National Archives. Records of the Foreign Service Posts of the Department of State. Record Group 84. 1015S.

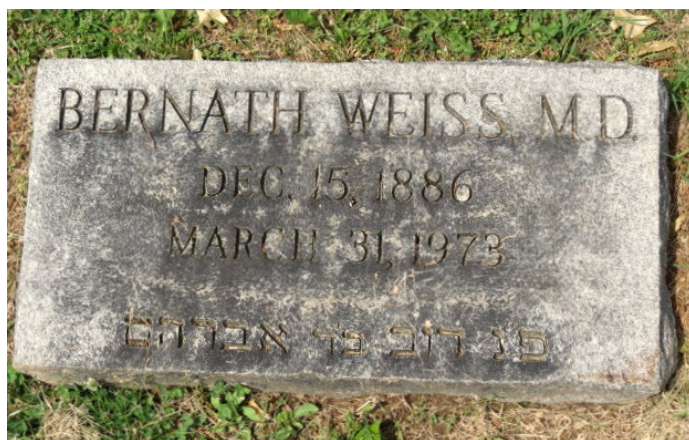
²⁴ Forrás: adatbázis.

²⁵ Forrás: adatbázis.

²⁶ Forrás: adatbázis.

²⁷ Forrás: adatbázis.

²⁸ Dr. Bernath Weiss gyászjelentése, *The New York Times*, 1973. április 1. 79. <https://www.nytimes.com/1973/04/01/archives/dr-bernath-weiss.html>, letöltés 2021. jan. 19.

3. ábra: Bernath Weiss sírköve²⁹

Zacovics Tibor (1881–1968) hadnagy³⁰

Az egyik legkülönlegesebb figurája a New York-i magyar katonáknak az 1881. április 13-án Budapesten született Zacovics Tibor. Kivándorlása előtt Budapesten, a Magyar Földhitelintézet ügyintézőjeként dolgozott, lakóhelye Újpesten, a József u. 26. szám alatt volt.³¹ Az Egyesült Államokba tartó, a Cunard hajótársasághoz tartozó Ivernia nevű hajóra 1910. július 19-én szállt fel Liverpoolban, és július 28-án ért partot Ellis Islanden. Honosítására 1916. április 2-án került sor Bostonban. 1917. június 5-én kortársaihoz hasonlóan regisztrált az általános sorozásra, majd 1917. november 30-án meg is kapta behívóját. A New Jersey államban lévő Camp Dixonban kapta meg alaki kiképzését, és itt is teljesített szolgálatot, egészen 1919. május 28-ig. Ekkor kapta meg a tengerentúli szolgálatra vonatkozó parancsát, majd csatlakozott az AEF-hez, ahol a 17. tábori tüzérezred hadnagyaként érkezett a nyugati frontra, Franciaországba. Frontszolgálatra rövid ideig tartott, 1919. augusztus 12-én már vissza is tért az Egyesült Államokba, ahol 29-én megkapta leszerelési papírjait. Leszerelése „honorable” volt, annak indoklása pedig: „a kormány kényelme érdekében – szolgálatára a továbbiakban nincs szükség”.³²

²⁹ A kép eredeti helye: <https://www.findagrave.com/memorial/111304613/bernath-weiss#view-photo=81294600>, letöltés 2021. jan. 20.

³⁰ A Zacovics Tiborról szóló rész korábban megjelent a Vasváry Collection Newsletter 2021/1. számában. Elérhető itt: <http://vasvary.sk-szeged.hu/newsletter/21jun/tartalom.html> letöltés 2021. december 10.

³¹ Budapest Főváros Levéltára. Okiratok, közjegyzői iratok. A jogszolgáltatás területi szervei. Jakab Géza közjegyző iratai. HU BFL – VII. 222. a – 1905/0497.

³² Forrás: adatbázis.

Amint az látható, Zacsovcics Tibor nem vett részt ütközetben (szolgálati absztraktján üres az „engagements” rész), és Bernath Weisstől eltérően nem volt aktív részese a háborút követő nemzetközi eseményeknek sem. Személye egészen más okokból érdemel említést, nevezetesen az Egyesült Államokba való kijutásának oka és körülményei azok, amelyek érdekessé teszik Zacsovcics történetét.

4. ábra: Zacsovcics Tibor arcképe a Tolnai Világlapjában, 1910³³

Hősünk ugyanis minden jel szerint notórius csaló volt. Ezen a ponton érdemes átadni a szót a Népszava 1910. október 5-i lapszámában megjelent *Félmilliós szélhámosság* című cikk írójának.

Nem mindennapi ravaszsággal kieszelt család foglalkoztatja már napok óta a budapesti rendőrséget. Egy fiatalember, akit tönkretettek az uri passziói, százazrekig követett szélhámosságokat és ami a legkülönösebb a dologban — a károsult eddig még nem jelentkezett. Ennek oka az, hogy a becsapottak várnak, mert azt remélik, hogy nem az ő zsebükre, hanem a másik becsapott zsebére megy a játék. [...] Zacsovcics Tibor, a Földintézet volt tisztviselője, aki Dósa Albertnek, Károlyi László gróf jószágkormányzósága főpénztárnokának, a mostohaafia, a mult évi október hó 1-én kijelentette a mostohaanyja előtt, hogy Apponyi Henrik gróf, Károlyi László gróf sógora, ötvenezer korona sürgös kölcsön megszerzésével

³³Tolnai Világlapja, 1910. október 16. 2368. o.

bizta meg őt. Erre vonatkozó táviratot is mutatott Dósának, aki, mint a Károlyi-család bizalmas embere, végre késznek nyilatkozott a közbenjárásra [...] (Dósa) mostohafiát elvezette Sonnenberg Imréhez, a Schenker és Társa-cég főnökéhez, aki Dósa számára 1909. évi október 5-én át is adta az 50.000 korona kölcsönt Apponyi Henrik részére Zacsovics kezébe, aki egy fölhatalmazást is fölmutatott. Egy hónap múlva, november 5-én Zacsovics újra megjelent Sonnenbergnél és Apponyi Henrik gróf nevében visszafizette az 50.000 koronát. Ennek az évnek az elején azután Sonnenberg Imre Berlinből, Apponyi Henrik grófnak az előbbi ügyletből ismert aláírásával levelet kapott, amelyben a gróf ügyeinek rendezése céljából százezer korona kölcsönt kér. Időközben Zacsovics is megjelent mostohaatyjánál, akinek megmutatta újabb fölhatalmazását, amely a pénz átvételére jogosítja. Sonnenberg minden aggodalom nélkül teljesítette a gróf kívánságát és az újabb 100.000 koronát kifizette Zacsovics kezébe.

Ezt a pénzt azonban Zacsovics már nem fizette vissza, sőt ettől a naptól kezdve a cikk megjelenéséig, azaz október 5-ig nem is látták. Zacsovics eltűnt – a százezer koronával együtt. Az imént idézett cikkből kiderül, hogy természetesen az Apponyi Henrik-féle megbízólevelek és a távirat is hamisítvány volt, sőt Zacsovicsot idő közben „rendetlenség és hivatali hanyagság” miatt a Földhitelintézettől is elbocsátották. A kicsalt összegből fényűző életmódját kívánta fenntartani, amit hivatalnoki fizetéséből természetesen nem tudott megfelelően finanszírozni. A cikk szerint ez „bírt rá a szédelgésre”. Nem ez volt azonban az egyetlen nagy összegű csalás, amit a későbbi amerikai hadnagy elkövetett.

Gróf Károlyi Lászlónak a Szentkirályi-utca 22–24. szám alatt hatalmas bérháza van. Zacsovics Tibor ezt a házat hamisított okmányok és mostohaapjának a fiókjából ellopott bélyegzők segítségével eladta Sonnenberg Imrének: 1910 november 1-én történő átadás kötelezettségével. Sonnenberg erre a házra, amelynek vételárát 510.000 koronában állapították meg, összesen 180.000 korona előleget adott át Zacsovicsnak, aki június havában, amikor a Földhitelintézettől is megkapta végkielégítését, megszökött Budapestről. A szélhámos üzelmeiről Dósa Albert értesítette a rendőrséget, ahol most Zacsovics büntársait nyomozzák.³⁴

Rekonstruálva az eseményeket láthatjuk, hogy Zacsovics Tibor 1909 novemberében (legalább) az egyik nagy összegű csalást elkövette, és 1910 júniusáig, azaz a Földhitelintézettől való elbocsátásáig bizonyosan a másik ügyletet is lebonyolította. A cikk szerint a pénz megszerzése után megszökött Budapestről. Amint azt az Ivernia hajó utaslistája alapján

³⁴Népszava, 1910. október 5. 7–8. o.

tudjuk, 1910 júliusában már partra is szállt New Yorkban, tehát nemcsak Budapestet, de az egész kontinenst elhagyta. Mindezek alapján egyértelműnek tűnik, hogy jó előre kitervelt csalással van dolgunk, aminek a végleges amerikai letelepedés is a céljai között szerepelhetett. Az idézett cikk után a Népszava másnap megjelent lapszáma újra írt hősünkről, ekkor már láthatóan tudnak Amerikába távozásáról. *Az uri betyár dolga* című rövid írás azzal a kijelentéssel kezdődik, hogy Zacsovics valahol a tengerentúlon él „a ravaszul szerzett pénzen”. Budapesten viszont a csalások miatt éppen nagy botrány készülődik. Sonnenberg Imre ugyanis követelné vissza a Károlyi grófnak kölcsönadott pénzt – amiről aláírt elismervénye van –, Károlynak viszont természetesen eszében sincs visszafizetni azt, hiszen a nevében felvett kölcsönről neki tudomása sem volt. „A vihar majd akkor tör ki” – írja a cikk, amikor november 1-jén elérkezik a Szentkirályi utcában levő ház átadásának ideje. Sonnenbergék kifizettek a csalónak 180.000 korona előleget, ebből viszont Károlyiék egy fillért sem láttak – így a botrányos pereskedés szinte borítékolható. De mi a helyzet Zacsovicsal és az ügyben szintén érintett mostohaapjával?

Az elvitorlozott (sic!) szélhámosról különben kiderült, hogy másokat is becsapott. Így többek között panaszt tett ellene Weisz Benő férfisزابó, akitől ugyancsak a Károlyi grófok nevében huszezer koronát csalt ki. A kivitel itt is az volt, mint a Sonnenberg-esetben. Eleinte visszafizette a kölcsönöket, mikor azonban nagyobb összeget sikerült kicsalni, nem jelentkezett többet. A szédelő mostohaapját, Dósa Albertet, aki a Károlyi-uradalom főpénztárosa, ágybadöntötte az izgalom. Előreláthatólag ő lesz a legnagyobb áldozata az uri betyár gazságainak.³⁵

Egy másik lap, a Friss Újság szerint még június folyamán Zacsovics beállított mostohaapjához, ahol a következőt közölte vele: „Apám, én tönkretettelek benneteket. Bocsászatok meg, én most megyek, majd megtudtok mindent.” Ez az állítólagos látogatás az eltűnése előtti napon történt.³⁶ A másnapi lapszámban további információkat kapunk a család személyes ügyeivel kapcsolatban. Korábbi főbérője azt állította róla, hogy már az első találkozáskor gyanította, hogy csaló lehet, hiszen „kinyitotta a felöltőjét s kabátja szélét is elhuzta, hogy vastag arany óraláncát látni lehessen”. Ezen kívül azt is megtudjuk, hogy 1909 decemberében Monte Carlóban járt, nagy bőröndökkel utazott el, viszont januári visszatérésekor poggyász nélkül érkezett – ami gyanúra adott okot. A lapnak nyilatkozó főbérőlőtől májusban költözött el Újpestre, a József utcába.³⁷ Weisz Benő felesége pár nappal később levelet kapott a csalótól – derül ki a Délmagyarország című lap október 11-i cikkéből.

³⁵ Népszava, 1910. október 6. 8. o.

³⁶ Friss Újság, 1910. október 5. 2. o.

³⁷ Friss Újság, 1910. október 4. 6. o.

A rendőrséghez Weisz Benőné által eljuttatott levélben a csaló azt követeli, hogy álljanak el a feljelentéstől, „ne tegyék tönkre a terveit”, ugyanis ő meg akar nősülni. Emellett ígéretet tesz az okozott károk megfizetésére, és kilátásba helyezi, hogy ha a rendőrség kezére kerül, öngyilkosságot fog elkövetni. A levelet nem tudták lenyomozni, mivel nem postai úton, borítékban érkezett.³⁸ A feljelentés egyébként október 8-án történt meg. „A feljelentő Hartmann Mór Alsóerdősor-utcai mészáros, a kitől Zacovics négyezer koronát csalt ki Károlyi Lászlóné grófné hamisított levelei alapján. A feljelentés következtében a rendőrség elrendelte a nagystílusú csaló körözését.”³⁹

További információmorzsákat csíphetünk fel a Népszava másfél héttel későbbi, *Az uri szélhámos nyomában* című cikkéből.

*Zacovics Tibornak, az uri szélhámosnak a viselt dolgaival többször foglalkoztunk. [...] Most, ugylátszik, hogy a rendőrség nyomába került a megugrott szélhámosnak. A szökevény öccse, Zacovics Iván föltünően hasonlít bátyjához. Ez Zombori Iván névre külföldre szóló utlevelet szerzett. Ezt tudta meg az ujpesti kapitányság és megakadt azon, hogy miért kellett Zacovicsnak álnévre kiállított utlevél? Bizonyára azért, hogy a bátyja szökhessék vele. Megtudták ezenkívül, hogy nemrégiben kiváltották Zacovics Tibor zálogba tett fehérműit is. Ez is amellet szól, hogy a csaló gondosan készült a szökésre.*⁴⁰

A korabeli lapokban nem található információ arról, hogy a rendőrség „az utóbbi évek egyik legnagyobb arányú és legügyesebb szélhámosának”⁴¹ nyomára akadt volna. Ennek oka – mint azt már tudjuk – az volt, hogy az elkövető az Egyesült Államokba távozott, ahol hat évvel később már állampolgárságot is szerzett. Európába legközelebb már az Amerikai Expedíciós Erők hadnagyaként tért vissza, de újabb magyarországi látogatásáról szintén nincs információ. Ahogyan az sem ismert, hogy mi történt a tetemes mennyiségű orvul szerzett pénzzel. Mennyit is csalt ki összesen áldozataitól az „úri betyár”? Az idézett újságcikkekből megismert összegek az alábbi táblázatban láthatóak.

Áldozat	Sonnenberg Imre	Weisz Benő	Hartmann Mór	Összes ismert zsákmány
Összeg	280000	20000	4000	304000

5. ábra: Zacovics Tibor eddig ismert csalásai

³⁸ Délmagyarország, 1910. október 11. 10. o.

³⁹ Magyarország, 1910. október 8. 8. o.

⁴⁰ Népszava, 1910. október 21. 6. o.

⁴¹ Friss Ujság 1910. október 21. 3. o.

A 20. század elején száz korona nagyjából húsz amerikai dollárt ért. Átszámítva a 304 ezer korona több mint 60 ezer dollárt érhetett. Egy amerikai hivatalnok, aki Zacsovics magyarországi foglalkozásához hasonló munkát végzett (pl. egy könyvelő), éves szinten átlagosan 1500 dollár körül kereshetett. De még a kiemelkedőnek számító keresettel rendelkező profi baseballjátékosok éves átlagfizetése is mindössze ennek duplája, 3000 dollár volt 1910-ben, vagyis átlagosan 20 éves profi karrier alatt lehetett 60 ezer dollárt keresni.⁴² (Mai értékén egyébként ez a 60 ezer közel 1,5 millió dolláros vagyont jelentene.⁴³) Mi történhetett ezzel a hatalmas összeggel? A pénz egy részét, vélhetően a százezres kölcsönt „a börzén” elvesztette, emellett a Rudolf-rakparton élt egy asszony, akinek rendszeresen juttatott pénzt.⁴⁴

A háború után Zacsovics New York államban, Mount Vernon városban telepedett le. Tovább folytatta hivatalnoki karrierjét: könyvelőként dolgozott – némileg ironikus módon – egy közpénzellenőrző vállalatnál. Az 1930-as népszámlálás adatai szerint az ekkor 48 éves Zacsovicsnak és Margaret nevű, németországi születésű feleségének egy Gordon nevű 8 éves fia és egy Yvonne nevű, 3 és fél éves lánya volt. Velük élt még a feleség előző házasságából származó két nevelt gyermeke is, Elenaor Matray (16) és Margaret S. Matray (12).⁴⁵ Vér szerinti apjuk Mátray Lajos, a John D. Pettet néven is ismert magyar-amerikai ékszerész volt, aki több ízben is ült börtönben, főként éppen amiatt, hogy elmulasztotta fizetni a heti (!) 75 dolláros tartásdíjat volt feleségének, Margaretnek. Az újraházasodás után két évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy az asszony beleegyezzen a tartásdíj csökkentésébe, heti 35 dollárra.⁴⁶

Érdekesség, hogy gyakorlatilag minden hivatalos iraton összekeveredik Zacsovics keresztnéve és vezetékneve. A népszámlálási íven és más dokumentumokon is a Tibor van megadva a „Last name” szekcióban, a Zacsovics pedig értelem szerűen a „First name” alatt szerepel. Felesége, Margaret is Margaret Tiborként szerepel hősünk 2. világháborús sorozási regisztrációs kártyáján, Margaret Zacsovics helyett. Feltételezhető, hogy ő maga diktálhatta így be a nevét, hiszen különböző években, különböző szituációkban keletkezett dokumentumokról van szó, ahol egyedi adatfelvétel történt, nem pedig meglévő adatbázisból emelték át a személyi adatokat. Vagy hibát követett el neve megadásakor a honosítási eljárásra jelentkezéskor, és ennek megfelelően személyi okmányjaiban fordítva szerepelt a neve, majd egyszerűen „úgy maradt”, vagy pedig szándékos fordítás is történhetett.

⁴² *Scott Derks: The Value of a Dollar. Prices and Incomes in the United States, 1860–2009.* Millerton. 2009. 99. o.

⁴³ *S. Derks: The Value of a Dollar i. m. 46. o.*

⁴⁴ Délmagyarország, 1910. október 5. 7. o.

⁴⁵ Forrás: adatbázis.

⁴⁶ Amerikai Magyar Népszava, 1933. január 24. 3. o.

REGISTRATION CARD—(Men born on or after April 28, 1877 and on or before February 16, 1897)			
SERIAL NUMBER U 463	1. NAME (Print) ZACSOVICS Tibor		ORDER NUMBER
	(First)	(Middle)	(Last)
2. PLACE OF RESIDENCE (Print) 337 Warwick Ave Mt. Vernon West. N.Y.			
(Number and street) (Town, township, village, or city) (County) (State)			
[THE PLACE OF RESIDENCE GIVEN ON THE LINE ABOVE WILL DETERMINE LOCAL BOARD JURISDICTION; LINE 2 OF REGISTRATION CERTIFICATE WILL BE IDENTICAL]			
3. MAILING ADDRESS SAME			
(Mailing address if other than place indicated on line 2. If same insert word same)			
4. TELEPHONE	5. AGE IN YEARS 61	6. PLACE OF BIRTH Budapest	
	DATE OF BIRTH April 13 1881	(Town or county)	
(Exchange) (Number)	(Mo.) (Day) (Yr.)	Hungary (State or country)	
7. NAME AND ADDRESS OF PERSON WHO WILL ALWAYS KNOW YOUR ADDRESS Margaret Tibor SAME Address			
8. EMPLOYER'S NAME AND ADDRESS Lloyd E. O'Neal			
9. PLACE OF EMPLOYMENT OR BUSINESS 15 Exchange Pl Jersey City N.Y.			
(Number and street or R. F. D. number) (Town) (County) (State)			
I AFFIRM THAT I HAVE VERIFIED ABOVE ANSWERS AND THAT THEY ARE TRUE.			
D. S. S. FORM 1 (Revised 4-1-42)	(over)	16-21630-1	Zacsovics Tibor (Registrant's signature)

6. ábra: Zacsovics Tibor 2. világháborús sorozási regisztrációs kártyája, 1942

Zacsovics Tibor 86 éves korában, 1968. február 10-én hunyt el, sírja a Long Island National Cemeteryben található, rajta veteránnak kijáró tiszteletadással. Furcsa életút az övé. Még a Budapesten elkövetett csalásai után írták róla, hogy „kétlaki életet élt, ismeretségeinek egyik körében tisztos hivatalnok volt, de volt egy másik világa is, ahol grand seigneur életet élt”.⁴⁷ Kétlakisága metaforikusan is értelmezhető, hiszen az Egyesült Államokban hősként tekintettek rá, és a hadsereg nagy háborús veteránjaként temették el, szülőhazájában viszont hatalmas károk okozójaként, szavahihetetlen, megbízhatatlan, aljas emberként tartották számon. Megkárosította nem csak a becsapott feleket, de saját nevelőapját is.

Gellért Ernő (1895–1918) közlegény

Ernest Gellert, azaz Gellért Ernő volt az egyetlen az adatbázisban szereplő több mint 800 főből, akinél öngyilkosság volt a halálozás oka. Az eset különlegessége miatt megérdemli talán, hogy kicsit közelebről megvizsgáljuk, mi történhetett vele. Gellért 1895. január 12-én született. Az amerikai hadba lépés és a sorozás idején 22 éves volt. A kötelező regisztráció részét vett ugyan, de harcolni semmi esetre sem szándékozott, ugyanis lelkes szocialista volt. A szolgálati adatlapja szerint 1917. október 10-én rukkolt be, majd alaki kiképzése

⁴⁷ Délmagyarország, 1910. október 5. 7. o.

után a parti tüzérséghez került, de mint utólag kiderült, rendszeresen megtagadta az aktív szolgálatot pacifista nézeteire hivatkozva. Az adatlapról annyi derül ki, hogy 1918. április 8-án lövés ejtette halálos sebesülés miatt elhunyt. A halál okaként az öngyilkosságot írták be. A halál esetén értesítendő legközelebbi rokonaként édesapja, Mr. Hugo Gellert szerepel, aki New York Cityben, a 165. utcában lakott. Volt azonban egy két évvel idősebb bátyja is, aki újságíróként tevékenykedett. A család nem nyugodott bele az öngyilkosságba, állításuk szerint Ernő jellemével teljesen ellentétes lett volna, hogy önkezével vessen véget életének. Gyanússá tette a körülményeket az is, hogy április 8-án, azaz éppen halála napján adott fel egy levelezőlapot családjának, melyen a következőket írta: „Fort Hancock, április 8. Jó szerencse mindenkinek. Ha irtok, kérlek, irjatok egyszerű levelezőlapon és ne említsétek a nevemet. Kitünően érzem magam. Tisztelek és csókolok mindenkit. Ernő.”⁴⁸

A halála után megjelent sajtóanyagokból kiderül, hogy a család ügyvédje, aki képviselte a fiatalembert a hadbíróság előtt, levélben követelte a War Departmenttől a nyilvános és teljes vizsgálatot a halál körülményeire vonatkozóan, valamint a jogot, hogy ő is kihallgathasson minden tanút. Akik ismerték, öntudatos, komoly, de gyengéd jellemű, elkötelezett pacifistának és szocialistának írták le Gellértet. Ennek köszönhetően behívása óta – parancsmegtagadás miatt – többször is bajba keveredett, ennek köszönhette a hadbírószáki ügyét is. Habár a hadügyminiszter rendelete értelmében az „öntudatos ellenállókat” nem volt szabad megbüntetni szolgálatmegtagadás miatt, a tárgyalást mégis lefolytatták. A halálos lövés a New Jersey állambeli Camp Hancockban lévő börtönben érte. Az ügyben felállított vizsgálóbizottság a helyszíni bizonyítékok alapján az alábbi jelentést adta közre.

Gellért egy töltetlen fegyvert vett le a polcról és megtöltötte azt. Halálát önmaga által okozott lövés okozta. A golyó a mell baloldalán hatolt be a testbe és a bal váll alatt jött ki a hátán. [...] A bizonyítékok szerint Gellért ágyán ült és a ravaszt egy kis bot segítségével húzta meg.

A fiatal közlegény tehát szokatlan módját választotta az öngyilkosságnak, olyannyira, hogy nem is csodálkozhatunk a család gyanakvásában. A vizsgálat szerint búcsúlevelet is hagyott, melynek szövege az alábbi volt:

Attól félek, hogy a hatóságokat nem győztem meg arról, hogy a háborúban való részvétel elleni aggodalmaim komolyak. Ugy érzem, hogy csakis halálom által menthetek meg másokat azoktól a szellemi kínzásoktól, amelyeknek nekem kellett keresztülesnem. Ha ez

⁴⁸ Előre. A Szocialista Párt Magyar Szövetségének hivatalos közlönye, 1918. április 13. 2. o.

sikerül, akkor én szívesen halok meg. A háborura vonatkozó álláspontom saját lelkismereti meggyőződésemből eredt és nem mások rábeszélésének folyamánya volt.

A család nem fogadta el a jelentést, és soha nem nyugodott bele, hogy Ernő öngyilkossághoz folyamodott volna. A kételkedés egyik alapja a 2 nappal korábbi levél és a fiatalember általános jó kedélyű természete, a másik pedig a lőtt seb a mellkason, ami inkább utalt idegenkezűségre, semmint öngyilkosságra. Ernő bátyja, a népszámlálásokban csak „művész”-ként feltüntetett Hugó az Amerikai Magyar Szó című lap munkatársa volt. 1977-ben, majd’ hatvan évvel a szörnyű eset után írt cikkében így fogalmazott:

Megtagadott mindennemű katonai szolgálatot. Még a kórházat is visszautasította, mondván: „Ha vállalnám az ápolást, akkor egy másik személyt szabadítanék fel, akit a tűzvonalba küldenék.” És bátran vallotta, hogy ő szocialista.

(Besorozás után) két hét múlva hazajött két napos szabadságra. Mikor visszament, magával vitte a hegedűjét, „hogy legyen mivel szórakoztatni a fiúkat” és egy néhány könyvet is, „hogyha dutyiba kerülök, legyen olvasnivalóm”.

Vasárnap délután, 1918 március 8.-án adta elő a Műkedvelő Kör Wilde Oscar-nak „The Importance of Being Ernest” című színjátékát, természetesen magyar fordításban. Egy, vagy két nappal később kaptuk az értesítést, hogy ugyanazon a délutánon Ernő meghalt Fort Hancock katonai fogházában.⁴⁹

Ismét érdekes adalékot kapunk ebből az újságcikkből, bár természetesen elfogult állásponttal van dolgunk, hiszen az elhunyt bátyja a szerző. Ebből a leírásból ismét úgy tűnik, hogy Gellért Ernő jó hangulatban kellett hogy legyen, hiszen két nappal halála előtt még színielőadást tartott. Az öngyilkosság körülményei is kérdéseket vetnek fel, a testvér 1977-es írásából kitűnik, hogy még ennyi év után sem adott hitelt a vizsgálóbizottság által közölt jelentés eredményének.

Mikor hazahozták, mellén puskalövés volt. De a karabély hosszú csöve lehetetlenné teszi a ravasz elsütését, a kar nem elég hosszú, hogy a kéz azt elérhesse, ha a fegyvert valaki maga ellen fordítja. Erre azt mondták, hogy a ravaszt bottal sütötte el. Csak elfelejtették megmondani, hogyan jut bothoz valaki, mikor fogságban van? Aztán kinek a fegyverét sütötte el? Neki nem volt fegyvere. Hol vette hozzá a löveget? És, ami a legfontosabb, nem olyan fából faragták, hogy öngyilkos legyen.⁵⁰

⁴⁹ Gellért Hugó: Visszapillantás című cikke. Amerikai Magyar Szó, 1977. november 10. 11. o.

⁵⁰ Uo.

Valószínű, hogy már sosem tudjuk meg száz százalékos bizonyossággal, hogy mi történhetett valójában abban a New Jersey-i börtöncellában 1918. április 8-án. Annyi bizonyos, hogy egy 22 éves magyar-amerikai fiatalember különös körülmények között életét vesztette. Gellért Ernő esete az egyik legszomorúbb, emellett az egyik legérdekesebb történet az amerikai hadseregben szolgált magyarok közül.

7. ábra: Gellért Ernő sírja New York City Queens városrészében⁵¹

Guttman Adolf (1892–1944) közlegény

E tanulmányban utolsóként Guttman Adolf közlegényt mutatom be, aki talán az egyik legtragikusabb sorsú amerikás magyar katona, akivel az eddigi kutatások során találkoztam. Ehhez képest is sajnos igen keveset lehet rekonstruálni szomorú élettörténetéből.

⁵¹ <https://www.findagrave.com/memorial/68746851/ernest-gellert>

Guttman Adolf szintén Magyarországon, a Zemplén vármegyei Kiscigándon született 1892. június 10-én. Fejős Zoltán néprajztudós „Mert abban az időben lehetett vándorolni” – A cigándi amerikások emlékezete című könyvében nemcsak feldolgozta a település elvándorlástörténetét, de a függelékben közölte az összes Cigándról elvándorolt ember adatait is az utaslisták alapján, ennek megfelelően természetesen Guttman Adolf neve is megtalálható a kiváló kötetben. Innen is tudható, hogy 1910. augusztus 8-án, 18 éves korában érkezett Ellis Islandre a Lapland nevű hajó fedélzetén, melyre Antwerpenben szállt fel.⁵²

Form 1 656 REGISTRATION CARD		No. 195
1	Name in full <u>Adolf Guttman</u>	Age, in yrs. <u>25</u>
2	Home address <u>17. W 108 St. New York N.Y.</u>	
3	Date of birth <u>June 10 1892</u>	
4	Are you (1) a natural-born citizen, (2) a naturalized citizen, (3) an alien, (4) or have you declared your intention (specify which)? <u>declared intention</u>	
5	Where were you born? <u>Kis Cigand Hungary</u>	
6	If not a citizen, of what country are you a citizen or subject? <u>Hungary</u>	
7	What is your present trade, occupation, or office? <u>Factor</u>	
8	By whom employed? <u>myself 529 W. 111 St.</u>	
9	Have you a father, mother, wife, child under 12, or a sister or brother under 12, solely dependent on you for support (specify which)? <u>non</u>	
10	Married or single (which)? <u>single</u> Race (specify which)? <u>white</u>	
11	What military service have you had? Rank <u>non</u> ; branch <u>—</u> ; years <u>—</u> ; Nation or State <u>—</u>	
12	Do you claim exemption from draft (specify grounds)? <u>syphilis</u>	
I affirm that I have verified above answers and that they are true.		
<div style="display: flex; justify-content: space-between;"> <div style="border: 1px solid black; padding: 2px; transform: rotate(-45deg); font-size: small;"> If person is not the alien, check this column </div> <div style="text-align: center;"> <u>Adolf Guttman</u> (Signature or mark) </div> </div>		

8. ábra: Guttman Adolf sorozási regisztrációs lapja, 1917

Az amerikai hadseregbe sorozással került be. Sorozási regisztrációs adatlapja szerint 1917 júniusában már rendelkezett az „első papírokkal”, azaz folyamodott az amerikai állampolgárságért. Erre vonatkozó szándékát már 1910. október 3-án, azaz Amerikába érkezése után alig két hónappal jelezte a New York városi bíróságon. Egyedülálló volt,

⁵² Fejős Zoltán: „Mert abban az időben lehetett vándorolni”: A cigándi amerikások emlékezete. Cigánd Város Önkormányzata, 2017. 314. o.

kereskedelemmel foglalkozott, magánvállalkozóként. A sorozás alól betegségre, pontosan szifiliszre hivatkozva kérte a felmentést.⁵³ Ennek ellenére behívták, 1917. november 22-én kezdődött aktív szolgálata, melynek során a 308. és a 36. gyalogezredben, a 153. tartalékos dandárban és a 24-es számú utász században is szolgált, de mindvégig az Egyesült Államokban maradván.⁵⁴ 1918. augusztus 11-én kapta meg leszerelési papírjait, ellenséges idegen státuszára való hivatkozással – ebben az esetben nem járt az „honorabile” státusz.

Ahogy a korábban ismertetett életrajzokban is, Guttman esetében is elmondható, hogy nem konkrétan a rövid katonai pályafutása miatt tarthat számot érdeklődésre, hanem a háború utáni életútjában található rendkívüli eseményt. Guttman esetében kiderült, hogy valamikor a háborút követően visszatért Magyarországra, ami végzetes döntésnek bizonyult. A kisvárdai Jaross-lista szerint ugyanis Guttman Adolf 1944. július 15-én halt meg Auschwitzban. A történet még szörnyűbb része viszont az, hogy a listában közvetlenül őt követi felesége, Guttman Adolfné, született Feldmann Zseni, valamint két leányuk: a 15 éves Eszter és a 10 éves Lili is.⁵⁵ Mindez annak tudatában különösen tragikus, hogy az első világháborús szolgálat könnyített formában tette lehetővé a bevándoroltak számára az állampolgárság megszerzését.⁵⁶ Sőt, a szövetségi kormány nemcsak engedte, de szinte kérlelte az európai országokból származó, katonának állt idegeneket, hogy mielőbb folyamodjanak állampolgárságért, de számos példa volt arra is, hogy konkrétan megkövetelték az állampolgárság felvételét a háborúban részt vevő „idegen” katonáktól. A Kongresszus 1918. májusi határozata alapján az azonnali naturalizációhoz nem volt másra szükség, mint az aktív szolgálati viszony igazolására és két felettes tisztre, akik írásban tanúsítják a jelentkező lojalitását.⁵⁷ Tudjuk, hogy Guttman kérte is a honosítást, erről tanúskodik az általa kitöltött és aláírt Declaration of Intention, amit szinte azonnal New Yorkba érkezése után be is nyújtott. Tehát egész bizonyos, hogy meg akarta szerezni az amerikai állampolgárságot, és minden valószínűség szerint meg is kellett kapnia azt. Ennek ellenére a második világháború idején mégis Magyarországon találjuk. Ha az Egyesült Államokban maradt volna, ő és családja biztonságban átvészelhette volna a második világháborút és így a Holokausztot is. Sajnos eddig nem derült ki, hogy mikor – és főleg miért – tért mégis haza Magyarországra, az viszont látható, hogy döntése sajnos végzetesnek bizonyult.

⁵³ Forrás: adatbázis.

⁵⁴ Forrás: adatbázis.

⁵⁵ A kisvárdai Jaross lista MS Excel táblázat formájában elérhető a Nyíregyházi Zsidó Hitközség honlapján található Soá adatbázis részeként. http://sofar-ujsg.hu/?page_id=548 letöltve 2021. márc. 12.

⁵⁶ N. G. Ford: *Americans All!* i. m. 63.

⁵⁷ *Lucy E. Salyer: Baptism by Fire: Race, Military Service, and U. S. Citizenship Policy, 1918–1935. The Journal of American History* 91 (2004. december), 3. sz. 850.

Záró gondolatok

A tanulmányban ismertetett négy életrajz mindössze néhány példa az amerikai hadsereg magyar háterű katonáinak életpályáira. A négy teljesen különböző életút módszertanilag is más-más megközelítést igényelt, a forrásbázis pedig igen széles: a különféle amerikai és magyarországi levéltári anyagok mellett amerikai, amerikás magyar, illetve magyarországi sajtóanyagok teszik ki a használt források java részét, de bizonyos esetekben szakirodalmi munkákból is sikerült információmorzsákat szerezni az alanyok életével, tevékenységével kapcsolatban. A négy életpálya – reményeim szerint – kellően különbözik egymástól ahhoz, hogy képet adjon az amerikai hadseregben szolgált magyarok és ezzel együtt talán maga az amerikai magyarság társadalmi sokszínűségéről. Az Egyesült Államokat a háború után is diplomáciai küldetések formájában szolgáló orvos, a magyar hatóságok elől Amerikába menekült nagystílű csaló, tragikus sorsú, fiatal kommunista mozgalmár és még tragikusabb sorsú holokauszt-áldozat is található közöttük.

Fontos megjegyezni, hogy ezek az életpályák azért is feltárhatók, mert rendelkezésre áll hozzájuk kapcsolódó forrásanyag. Az adatbázis több mint 800 New York-i alanyának ez csak a töredéke, az alanyok többségével kapcsolatban sokszor szinte alig találhatóak kiegészítő források. Részletekbe menően feltárni minden életpályát ezért sajnos szinte lehetetlen vállalkozás lenne. A prozopográfiai adattár összeállításának célja tehát elsősorban az, hogy statisztikai jellegű, makroszintű elemzéseket lehessen végezni a segítségével. Az itt közöltekhez hasonló, részletes életpálya-rekonstrukciók viszont szemléletes esettanulmányokként szolgálhatnak a kutatás számára.